

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Επιμέλεια διαγωνίσματος: ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ

A1α.

1. ΣΩΣΤΟ («ή δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους»).
2. ΣΩΣΤΟ («Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν»).

β.

1. Η αντωνυμία «ἀμφοτέρα» αναφέρεται στις λέξεις «μᾶλλον» και «ἥττον».
2. Η φράση «ταῦτα δ' ἄμφω» αναφέρεται στα ρήματα «ἐπαινεῖται» και «κατορθοῦται».
3. Η αντωνυμία «ἐν οἷς» αναφέρεται στα «πάθη» και στις «πράξεις».

B1. Η φράση «Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἄνθρωποι· τελειούμενοι δὲ διὰ τοῦ ἔθους» συνιστά ένα γενικό συμπέρασμα (ὅπως προκύπτει ἀπὸ τον συμπερασματικό σύνδεσμο «ἄρα»), που μοιάζει, ἀλλὰ δεν εἶναι, αντιφατικό, ὅτι δηλαδή οἱ ἠθικές ἀρετές δεν υπάρχουν μέσα μας ἐκ φύσεως («φύσει»), ἀλλὰ οὔτε και ἀντίθετα πρὸς αὐτή («παρὰ φύσιν»).

Η τυποποιημένη δοτική «φύσει» δηλώνει συμφωνία ἢ αἰτία (συνώνυμη ἢ ἐκφραση «κατὰ φύσιν»). Σύμφωνα με τὴ φύση ἢ οφειλόμενο σε αὐτὴν εἶναι ὅτι γίνεται πάντα (ἢ σχεδόν πάντα) με τον ἴδιο τρόπο και ἀφορὰ μια μεγάλη ομάδα ὁμοειδῶν ὄντων ἢ φαινομένων. «Παρὰ φύσιν» εἶναι οποιαδήποτε διεργασία, λειτουργία ἢ κίνηση παραβιάζει τὴ φυσική νομοτέλεια (τὴν ὁμοιότροπη ἢ σχεδόν ὁμοιότροπη ἐπανάληψη λειτουργιών και φαινομένων). Γι' αὐτὸ και τὸ «παρὰ φύσιν» προϋποθέτει συχνά τον ἐξαναγκασμό, τὴ βία ἢ τὴν ἀνθρώπινη ἀπόπειρα να ἀναιρεθεῖ ἡ φυσική τάξη.

Ο Ἀριστοτέλης τονίζει με τὴ διπλή ἀρνητική συμπλοκή «οὔτε-οὔτε» ὅτι οἱ ἠθικές ἀρετές δεν εἶναι ἐμφυτες, οὔτε ὁμως και ἀντίθετες με τὴ φύση. Ἀντίθετα, ὁ ἄνθρωπος ἔχει «δυνάμει», ἀπὸ τὴ φύση του («πεφυκόσι»), τὴν προδιάθεση να δεχτεῖ τὴν ἀρετὴ, ὡστόσο γίνεται τέλειος («τελειούμενοις»)

με τον εθισμό του σε αυτή. Κατά τον φιλόσοφο, η άσκηση της αρετής είναι δυνατότητα («πεφυκόσι») δοσμένη στον άνθρωπο από τη φύση. Επομένως, ο ίδιος είναι ο μόνος υπεύθυνος για το αν θα φτάσει στην αρετή βελτιώνοντας αδιάλειπτα τη συμπεριφορά του, διαμορφώνοντας τον χαρακτήρα του, το ήθος του. Η δυνατότητα που του δίνει η φύση μπορεί να γίνει πραγματικότητα, μόνο αν ο άνθρωπος το επιλέξει και το επιδιώξει με προσωπικό αγώνα και άσκηση. Έτσι ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η κατάκτηση της ηθικής αρετής από τον άνθρωπο εξαρτάται από την προαίρεση, την προσωπική επιλογή του. Ακόμη, με τη λέξη «τελειούμενοι» ο Αριστοτέλης μας παραπέμπει σ' έναν χαρακτηριστικό όρο της φιλοσοφίας του, το «τέλος», που σημαίνει την ολοκλήρωση, την επίτευξη του ύψιστου σκοπού. Θεωρεί, δηλαδή, τις ηθικές αρετές το μέσο, με το οποίο ο άνθρωπος θα φτάσει στην ολοκλήρωσή του, στο ξεπέραςμα της ζωώδους φύσης του και στην κατάκτηση της ευδαιμονίας.

Επιπλέον, η παρατακτική, αντιθετική σύνδεση των μετοχών «πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοι δὲ διὰ τοῦ ἔθους» προετοιμάζει την αναφορά στο χαρακτηριστικό ζεύγος των αριστοτελικών εννοιών «δυνάμει και ἐνεργεία» και τονίζει ότι οι αρετές δεν υπάρχουν ούτε ἐμφυτες ούτε αντίθετα με τη φύση. Ο άνθρωπος έχει τη φυσική προδιάθεση να δεχθεί τις ηθικές αρετές (πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς = δυνάμει κατάσταση), αλλά η τελειοποίησή του σε αυτές θα γίνει με τον εθισμό (τελειούμενοι δὲ διὰ τοῦ ἔθους = ἐνεργεία κατάσταση) και εφόσον, βέβαια, το έχει επιλέξει.

B2. Η διπλή χρήση των «δεῖ» («ὅτε δεῖ», «ὡς δεῖ»), τα τρία «δεῖ» που εννοούνται («ἐφ' οἷς (δεῖ)», «πρὸς οὓς (δεῖ)», «οὗ ἕνεκα (δεῖ)»), η εννοούμενη γενική συγκριτική («καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον (τοῦ δέοντος)») και οι ρηματικοί τύποι «ψέγεται» και «ἐπαινείται» υποδηλώνουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της αρετής, η οποία καλλιεργείται ως προσορισμός από την πόλη. Οι τύποι αυτοί φανερώνουν ότι ο Αριστοτέλης ἔδινε πολύ μεγάλη σημασία στην άποψη της κοινής γνώμης ως έκφραση των πολιτών της πόλης, του υψηλότερου τύπου κοινωνίας που μπορεί να πετύχει την ευδαιμονία. Η κοινή γνώμη, δηλαδή η κοινωνία, είναι αυτή που καθορίζει τι είναι σωστό και τι λάθος, ποια συμπεριφορά πρέπει να ακολουθούμε και ποια όχι και αυτή είναι που ψέγει ή επαινεί τα συναισθήματα και τις πράξεις μας.

Για να μπορέσει να διατηρηθεί η μεσότητα στα συναισθήματα, που είναι και το «ἄριστον», πρέπει να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες παρουσιάζονται από τον φιλόσοφο με πολυσύνδετο σχήμα που προσδίδει

έμφαση. Συγκεκριμένα, πρόκειται για δεοντολογικούς κανόνες – γι' αυτό και επαναλαμβάνεται συνεχώς ή εννοείται το «δεῖ» – που μας κατευθύνουν προς την ηθικά ορθή πράξη. Αυτοί οι κανόνες είναι:

α. «ὅτε δεῖ»: η χρονική στιγμή κατά την οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,

β. «ἐφ' οἷς (δεῖ)»: τα πράγματα, οι συνθήκες σε σχέση με τις οποίες πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,

γ. «πρὸς οὓς (δεῖ)»: οι άνθρωποι σε σχέση με τους οποίους πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,

δ. «οὗ ἔνεκα (δεῖ)»: ο λόγος για τον οποίο πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,

ε. «ὡς δεῖ»: ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να εκδηλώνουμε ένα συναίσθημα.

Ο ἔπαινος και ο ψόγος [:επίκριση, αποδοκιμασία], που αποδίδονται από την κοινωνία στα μέλη της, αποτελούν το χαρακτηριστικότερο δείγμα του πολιτικού χαρακτήρα της αριστοτελικής ηθικής. Οι καθιερωμένες αξίες της κοινωνίας αποτελούν ένα αντικειμενικό δεδομένο για τον εκάστοτε πολίτη. Εξισορροπείται έτσι ο προσωπικός-υποκειμενικός χαρακτήρας της ηθικής.

Στην ενότητα αυτή ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί κάποιες εκφράσεις, για να αξιολογήσει την υπερβολή, την έλλειψη και τη μεσότητα. Έτσι απορρίπτει την υπερβολή («μᾶλλον») και την έλλειψη («ἥττον») αρχικά με μια ήπια φράση, «ἀμφοτέρωθεν οὐκ εὔ», η οποία αποτελεί και σχήμα λιτότητας. Στη συνέχεια γίνεται πιο σαφής και κατηγορηματικός λέγοντας πως η υπερβολή και η έλλειψη αποτελούν σφάλμα και κατακρίνονται («ἢ μὲν ὑπερβολὴ ἁμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἡ ἔλλειψις»). Αντίθετα, η μεσότητα σχετίζεται με το «ἄριστον» και την αρετή, είναι το σωστό και επαινείται («τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται»). Οι ρηματικοί τύποι «ἁμαρτάνεται» και «κατορθοῦται» αναφέρονται στο έργο του υποκειμένου της ηθικής πράξης, ενώ οι φράσεις «ὅτε δεῖ ... ὡς δεῖ» και οι ρηματικοί τύποι «ψέγεται» και «ἐπαινεῖται» υποδηλώνουν την κοινωνική διάσταση της αρετής.

B3. 1β, 2δ, 3ε, 4δ, 5β.

B4α.

Για το μάθημα της έκθεσης είχαμε δύο εργασίες υποχρεωτικές και μία προαιρετική.

Με ένα στοχαστικό βλέμμα ατένιζε το ηλιοβασίλεμα αμίλητος.

β.

1α, 2α, 3β, 4α, 5α, 6β.

B5. Ο Αριστοτέλης στον καταληκτικό ορισμό της αρετής δίνει έμφαση στον όρο «προαιρετική», που σημαίνει την ελεύθερη και έλλογη εκλογή και βούληση, απαραίτητη προϋπόθεση για να κάνει ο άνθρωπος σωστή επιλογή ενεργειών και να κατακτήσει το μέτρο αποφεύγοντας τις ακρότητες, δηλαδή την υπερβολή και την έλλειψη. Αν ο δρόμος προς την αρετή δεν ήταν αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης, αλλά καταναγκασμού, τότε η αρετή δεν θα είχε καμία αξία για τον άνθρωπο.

Η λέξη προαίρεσις [: έλλογη προτίμηση] δεν δηλώνει μια άλογη και αδικαιολόγητη επιθυμία. Είναι δομικά συνδεδεμένη με τη διανοητική ικανότητα του ανθρώπου, τη σκέψη και την κρίση του. Αποτελεί επιλογή ανάμεσα στο καλό και το κακό και επιδίωξη του ενός ή του άλλου. Στο πλαίσιο της ηθικής διδασκαλίας του Αριστοτέλη ανατίθεται καθοριστικός ρόλος στην προαίρεση. Ο λόγος είναι ότι αποτελεί ελεύθερη και συνειδητή επιλογή του ενός ή του άλλου τρόπου ζωής, επιλογή που οδηγεί σε συγκεκριμένες αποφάσεις σε κάθε μία επιμέρους περίπτωση. Δίκαιος δεν είναι αυτός που τυχαίνει να κάνει κάποιες δίκαιες πράξεις, αλλά αυτός που συνειδητά επέλεξε τη δικαιοσύνη ως στάση ζωής και ακολουθεί στις επιμέρους επιλογές του την αντίστοιχη σταθερή πορεία.

Η «προαίρεσις» αποτελεί, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, τον έναν από τους τρεις αναγκαίους όρους για την ύπαρξη της αρετής. Οι άλλοι δύο όροι είναι: ο άνθρωπος να έχει **συνείδηση της πράξης** του («είδως») και να την πραγματοποιεί **με σιγουριά και σταθερότητα** («βεβαίως και άμετακινήτως»).

Αντίστοιχα, και ο Ι. Καντ αποδίδει πολύ μεγάλη σημασία στην ύπαρξη της ελευθερίας της ανθρώπινης βούλησης. Η δύναμή της σηματοδοτεί τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος θα αξιοποιήσει τόσο τις πνευματικές όσο και τις ψυχικές τους δυνάμεις («είναι αναμφίβολα από πολλές απόψεις καλές και επιθυμητές· μπορούν όμως να γίνουν κι εξαιρετικά κακές και βλαβερές, εάν δεν είναι καλή η θέληση που πρόκειται να τις χρησιμοποιήσει»). Επιπρόσθετα, η ορθή βούληση εμπεριέχεται στην έννοια του καθήκοντος, που έχει ξεκάθαρα ηθικό υπόβαθρο («Το καθήκον είναι η αναγκαιότητα μιας πράξης που προκύπτει από σεβασμό για τον ηθικό νόμο»). Για τον Καντ η ελεύθερη επιλογή που εδράζεται σε ηθικούς κανόνες συνιστά καθολικό οδηγό και γνώμονα της κοινωνικής ζωής («Αλλά αυτή ακριβώς είναι η διατύπωση της καθολικής προστακτικής και το αξίωμα της ηθικότητας· άρα μια ελεύθερη θέληση και μια θέληση κάτω από ηθικούς νόμους είναι ένα και το αυτό...»).

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι τόσο ο Αριστοτέλης όσο και ο Καντ συμφωνούν ότι η ελεύθερη και έλλογη εκλογή και βούληση που

παγιώνεται σε ερείσματα ηθικά καθοδηγεί τις πράξεις μας και προάγει την αρμονική συμβίωση στα πλαίσια του κοινωνικού βίου.

Γ1. Οι θεοί, όμως, παιδί μου, επειδή είναι αιώνιοι, τα ξέρουν όλα, και τα περασμένα και τα τωρινά και οτιδήποτε από καθένα από αυτά θα συμβεί, και φανερώνουν σε όσους τυχόν ευνοούν από τους ανθρώπους που τους συμβουλευόμαστε τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνουν. Καθόλου δεν είναι παράξενο, αν δεν θέλουν να δίνουν συμβουλές σε όλους· γιατί δεν είναι αναγκαίο για αυτούς να φροντίζουν όσους τυχόν δε θέλουν (ενν. να φροντίζουν).

Γ2. Ο Καμβύσης αναφέρει μια σειρά από γεγονότα, προκειμένου να αποδείξει ότι οι άνθρωποι, ακόμη και αν είναι σοφοί, δεν οδηγούνται στις πιο σωστές επιλογές. Πολλοί, δηλαδή, και μάλιστα σοφώτατοι, έπεισαν πόλεις να κηρύξουν πόλεμο εναντίον εκείνων από τους οποίους καταστράφηκαν όσοι πείσθηκαν να πολεμήσουν («πολλοί μὲν γὰρ ἤδη πόλεις ἔπεισαν καὶ ταῦτα οἱ δοκοῦντες σοφώτατοι εἶναι πόλεμον ἄρασθαι πρὸς τούτους ὑφ' ὧν οἱ πεισθέντες ἐπιθέσθαι ἀπώλοντο»). Πολλοί επαύξησαν τη δύναμη και πόλεων και απλών πολιτών, απ' τους οποίους ύστερα έπαθαν μεγάλες συμφορές, αφού απέκτησαν δύναμη («πολλοὶ δὲ πολλοὺς ἠΰξησαν καὶ ιδιώτας καὶ πόλεις ὑφ' ὧν ἀβξηθέντων τὰ μέγιστα κακὰ ἔπαθον»). Πολλοί, επιθυμώντας να έχουν δούλους παρά φίλους εκείνους που μπορούσαν να τους έχουν φίλους, και να τους ευεργετούν και να ευεργετούνται απ' αυτούς, τιμωρήθηκαν από αυτούς τους ίδιους («πολλοὶ δὲ οἷς ἐξῆν φίλοις χρῆσθαι καὶ εὖ ποιεῖν καὶ εὖ πάσχειν, τούτοις δούλοις μᾶλλον βουλευθέντες ἢ φίλοις χρῆσθαι, ὑπ' αὐτῶν τούτων δίκην ἔδοσαν»). Πολλοί πάλι δεν θεώρησαν αρκετό έχοντας το μεριδίό τους να ζουν ευχάριστα, αλλά θέλησαν να τα πάρουν όλα και γι' αυτό έχασαν όσα είχαν («πολλοῖς δ' οὐκ ἤρκεσεν αὐτοῖς τὸ μέρος ἔχουσι ζῆν ἡδέως, ἐπιθυμήσαντες δὲ πάντων κύριοι εἶναι, διὰ ταῦτα καὶ ὧν εἶχον ἀπέτυχον»). Πολλοί, τέλος, απέκτησαν τον πολυπόθητο πλούτο, και εξαιτίας του χάθηκαν («πολλοὶ δὲ τὸν πολυευκτον πλοῦτον κατακτησάμενοι, διὰ τοῦτον ἀπώλοντο»). Έτσι η ανθρώπινη σοφία δεν ξέρει ολότελα να διαλέγει το καλύτερο, παρά αν κανείς ρίχνει κλήρο και ενεργεί στην τύχη.

Γ3α.

οἶδε : ἦδεις και ἦδειςθα

αἰρεῖσθαι: ἠροῦ

κληρούμενος: ἐκληροῦ

λάχοι: ἐλάγχανες

πράττοι: ἐπραττες

β.

πολλοῖς : πλείοσι (ν) / πλέοσι(ν)

ἡδέως: ἡδῖον

γ.

τοῦ συμβουλευομένου ἀνθρώπου ᾧ ἂν ἴλεως ἦ προσημαίνει.

Γ4α.

Ἡ σύνταξη εἶναι ενεργητική.

Ἡ παθητική σύνταξη εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

«πολλοί δὲ ὑπὸ πολλῶν ἠϋξήθησαν καὶ ἰδιῶται καὶ πόλεις».

β.

οὐδὲν θαυμαστόν (ενν. ἐστίν): κύρια πρόταση κρίσεως με υποκείμενο τὴν δευτερεύουσα ονομαστική πλάγια ερωτηματική ολικῆς ἀγνοίας «εἰ δὲ μὴ πᾶσιν ἐθέλουσι συμβουλεύειν».

οὐ γὰρ ἀνάγκη αὐτοῖς ἐστίν ἐπιμελεῖσθαι: κύρια πρόταση κρίσεως με υποκείμενο τὸ ἀναρθρο τελικό ἀπαρέμφατο «ἐπιμελεῖσθαι».

πᾶσιν: ἀντικείμενο τοῦ ἀπαρεμφάτου «συμβουλεύειν».

αὐτοῖς: δοτική προσωπική λόγω τῆς ἀπρόσωπης ἐκφράσεως «ἀνάγκη ἐστίν».

ΚΕΝΤΡΑ ΟΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΑΛΕΥΣΗΣ
Δάφνη - Αγ. Δημήτριος